

9. Weingarten, K. Common Shock: Witnessing Violence Every Day – How We Are Harmed, How We Can Heal / Weingarten, K. // New York: Dutton, 2003. – 231 p.

Рецензенти: к. психол. н. Герасимчик О.О., д. психол. н. Балабанова Л.М.

УДК 159.9:316.77

Пономаренко І.В., здобувач науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології НУЦЗУ

ФРУСТРАЦІЯ ГАЗОДИМОЗАХИСНИКІВ МНС УКРАЇНИ, ЯК РЕЗУЛЬТАТ ВПЛИВУ НЕБЕЗПЕЧНИХ ФАКТОРІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто історичний аспект вивчення питання фрустрації, проведено психологічний аналіз професійної діяльності працівників газодимозахисної служби МНС України. Вказано на вплив небезпечних факторів пожежі та емоційних процесів під час діяльності газодимозахисників МНС України в непридатному для дихання середовищі, на появу у них фрустрації.

Ключові слова: небезпечні фактори пожежі, емоційні процеси, непридатне для дихання середовище, газодимозахисна служба, фрустрація.

В статье рассмотрено исторический аспект изучения вопроса фрустрации, проведен психологический анализ профессиональной деятельности работников газодимозащитной службы МЧС Украины. Указано на влияние опасных факторов пожара и эмоциональных процессов при деятельности газодимозащитников МЧС Украины в непригодной для дыхания среде, на появление у них фрустрации.

Ключевые слова: опасные факторы пожара, эмоциональные процессы, непригодная для дыхания среда, газодимозащитная служба, фрустрация.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день майже кожна четверта пожежа в Україні ліквідується за участю ланок газодимозахисної служби (ГДЗС). В свою чергу діяльність особового складу ГДЗС МНС України є однією з найбільш складних та напружених не тільки з точки зору фізичного навантаження, а й, що більш важливіше, з точки зору можливості подальшого виконання основного оперативного завдання, психологічного, оскільки саме газодимозахисники безпосередньо виконують основні види оперативної роботи в непридатному для дихання середовищі (організація, підготовка та проведення робіт у загазованих і задимлених середовищах з метою рятування людей, гасіння пожеж, ліквідації надзвичайних ситуацій (НС) та їх наслідків). При цьому небезпечні фактори пожежі, які супроводжують газодимозахисників в процесі їх діяльності, створюють об'єктивно непереборні труднощі, що безпосередньо впливає на появу деякого психічного стану, що виражається в характерних особливостях переживань і поведінки, які виникають на шляху до досягнення мети або вирішення завдання.

Незважаючи на численні роботи, пов'язані зі змінами психічного стану особистості, в залежності від рівня впливу зовнішніх негативних подразників,

на сьогодні однозначно все ще не вирішено питання, як саме змінюється психічний стан газодимозахисників в екстремальних умовах їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В сучасній психологічній літературі зміна психічного стану, який виникає в ситуації, котра сприймається особистістю як неминуча загроза досягненню значної для неї мети (виконання основного оперативного завдання ланками ГДЗС), називається фрустрацією.

Термін фрустрація бере своє походження від латинського поняття «*frustratio*», яке означає обман, безглузде очікування, порушення планів.

Розробка проблеми фрустрації розпочалася набагато раніше, ніж були проведені перші експериментальні дослідження в психології. Ще в III ст. до н.е. Епікур з Ефесу, роздумуючи про потреби людини, дійшов висновку про помірність кількості її потреб, але необхідність їх задоволення [6]. Однак донині в науковій літературі немає чіткого визначення поняття фрустрації, єдиного розуміння та тлумачення цієї дефініції. Аналіз різних наукових підходів до розуміння фрустрації (М. Левітов, Б. Ананьєв, Д. Доллард, С. Розенцвейг та ін.) дозволяє констатувати наявність трьох основних періодів розвитку теорії фрустрації: психоаналітичний, біхевіористичний та системно-діяльнісний.

Сутність першого чітко відображена в працях З. Фрейда в рамках психоаналізу. До Фрейда в багатьох художніх творах були описані психічні стани, що відповідали психологічному розумінню стану фрустрації. Проте він був першим, хто заклав підвалини психологічного розуміння цього феномену, хоча не створив теорії фрустрації та не дав цьому поняттю статусу психологічного терміна. В психоаналізі фрустрація розглядається як внутрішній конфлікт особистості, що знаходиться в антагоністичних стосунках з суспільством [7].

Другий напрямок в розумінні фрустрації пов'язаний з розвитком біхевіоризму. В його рамках виникає ряд теорій фрустрації, ознакою яких є акцент на поведінкових проявах. Мова йде про теорію фрустраційної фіксації (Н. Майер), теорію фрустраційної регресії (К. Баркер, Т. Дембо, К. Левін), теорію фрустраційної агресії (Д. Доллард, Л. Дуб, О. Мауер, Б. Сієрс та ін.) та евристичну теорію фрустрації (С. Розенцвейга) [10].

Багатогранно розкривається поняття фрустрації в дослідженнях С. Розенцвейга. У його теорії фрустрація розглядається, як здатність організму пристосуватися до умов середовища, як властивість особистості, як спосіб поведінки, що обмежує фрустрацію біологічними рамками.

Інша група дослідників цього напрямку (Д. Доллард, К. Баркер, Н. Майер та ін.) розглядають фрустрацію як реакцію певного виду (агресію, фіксацію, регресію) у відповідь на блокування діяльності [11]. Проте за поведінковими проявами досліджених реакцій не прослідковується психологічний зміст явища.

Досліджувати фрустрацію з точки зору захисних механізмів особистості пропонує М. Мкртчян. В своєму дослідженні він поєднує психоаналітичний та біхевіористичний напрямки, вивчаючи, як різні форми захисту (регресія, витіснення, ідентифікація, сублімація тощо) впливають на поведінку особистості. М. Мкртчян наголошує, що дійсно людська вища форма адаптації -

це свідомо відмова від фрустрованих цілей, визначення нових, більш прийнятних та досяжних [7].

Третій підхід в розумінні фрустрації можна знайти в працях російських та вітчизняних психологів, які розглядають її на системно-діяльнісному та психофізіологічному рівнях. Розуміння фрустрації як психічного стану, що виникає у відповідь на специфічні подразники можна прослідкувати у більшості дослідників цього напрямку (Б. Ананьєв, М. Левітов, В. М'ясищев, Е. Ільїн, О. Прохоров, К. Шафранська та ін.).

Так, Б. Ананьєв зазначає, що стан фрустрації є цілісною реакцією на бар'єри, які блокують діяльність. При цьому самі бар'єри в більшості випадків є факторами дискоординації соціальних зв'язків особистості, зміни соціального статусу і перешкод до виконання соціальних ролей, соціальних та моральних обмежень, позбавлень, втрат і т.п. [4]. Таким чином, Б. Ананьєв підкреслює, що стан фрустрації характеризується наявністю певних зв'язків між інтер- та інтраіндивідуальними структурами особистості.

Певна річ, що явище фрустрації належить до психічних станів, а психічні стани, відповідно, є загальним поняттям відносно явища фрустрації. Тому важливим постає зауваження О. Прохорова щодо психічних станів, які, поперше, являють собою єдність переживання та поведінки, а по-друге, мають розглядатися в контексті ситуації як основної причини, що викликає той чи інший психічний стан. Ситуацію О. Прохоров пропонує розуміти «не лише як якийсь соціальний вплив, але і як природно-біологічні причини» [4]. На необхідності враховувати ситуацію у виникненні психічних станів наголошував і Е. Ільїн, схиляючись до того, що ситуація – це більш ширше поняття, ніж стимул, причини чи обставини [2]. М. Левітов та Е. Ільїн вказують на те, що будь-який стан одночасно є і переживанням суб'єкта і діяльністю його функціональних систем та має зовнішній прояв не лише у фізіологічних показниках, але і в поведінці особистості. Так, Б. Ананьєв визначає фрустрацію як один із видів психофізіологічної напруженості, М. Мкртчян під цим терміном розуміє стан збентеження, К. Шафранська – «стан дезорганізації свідомості та діяльності, який виникає тоді, коли внаслідок якихось перешкод та протидій мотив залишається незадоволеним, або його задоволення гальмується» [7].

Внутрішні та зовнішні умови, тип активності та специфічна життєва необхідність - це, на думку Ф. Василюка, основні характеристики критичного стану, в тому числі і стану фрустрації [1]. В його дослідженнях визначається два основних параметри, у відповідності з якими характеризується фрустраційна ситуація: контроль з боку свідомості та контроль з боку волі. На думку Ф. Василюка, всі випадки поєднання цих двох параметрів, окрім випадку, коли присутній контроль як з боку свідомості, так і з боку волі, відповідають ситуації фрустрації [1]. Фрустраційні ситуації він пропонує класифікувати в залежності від фрустраційних мотивів та «бар'єрів», які можуть бути фізичними (наприклад, стіни будинку), біологічними (хвороба), соціокультурними (правила та заборони). Т. Дембо для опису своїх експериментів використовував поділ бар'єрів на зовнішні (заважають в досягненні мети) та внутрішні (не дозволяють вийти з ситуації) [11].

М. Левітов пропонує відрізнити поняття фрустрації (психічного стану чи окремої реакції) і фрустратора (причини, детермінанти, яка його викли-

кає). Т.Шибутані вважає, що фрустрація виникає там, де суб'єкт зустрічає перешкоди при виконанні соціальних ролей, проте М. Левітов підкреслює, що причини фрустрації здебільшого соціально детерміновані [5]. Інший дослідник, Б. Хасан, описує фрустрацію як «атрибутивний супутник і одночасно генератор конфліктності». Механізмом фрустрації, на його думку, можна вважати сам факт вияву іншої дії як перешкоди, несумісності дії при їх одночасній та рівнозначній бажаності. Проте Е. Кіршбаум та А. Єремєєва визначають умови виникнення стану фрустрації як двояко детерміновані: по-перше, в наявності потреби, як джерела активності, мети, плану особистості; по-друге, наявності супротиву (перепони, фрустратора). В свою чергу, вони визначають наступні фрустратори: 1) пасивні зовнішні (наприклад, фізичні перепони, віддаленість об'єкта потреби); 2) активні зовнішні (заборони, погрози з боку оточення); 3) пасивні внутрішні (свідомі та несвідомі комплекси, нездатність здійснити задумане); 4) активні внутрішні (муки совісті) [6].

Фрустрація виникає в умовах наявності сильної мотивації досягнення мети та перепони, що заважає досягненню, характеризується наявністю стану дезорганізації свідомості та виявляється в специфіці переживань та поведінки особистості. Фрустрація може постати як особистісне утворення, що не лише підсилюватиме чи зменшуватиме інтенсивність фрустраційних реакцій, але й сприятиме набуттю особистістю фрустраційної толерантності чи блокуванню її розвитку, провокуватиме чи нівелюватиме появу нових фрустраційних ситуацій.

Актуальність дослідження проблеми фрустрації, для особового складу ланок ГДЗС, обумовлюється поширеністю цього явища внаслідок постійної наявності можливого впливу небезпечних факторів пожежі у непридатному для дихання середовищі на ефективність досягнення основної мети газодимозахисників – виконання основного оперативного завдання. Слід відмітити, що зазначений феномен вивчався в рамках медицини та соціології, права та криміналістики, однак в психології, а тим більше у психології діяльності органів та підрозділів МНС України, поки що не зайняв належного місця серед досліджуваних дефініцій.

Мета статті. У даній статті ми спробуємо розглянути особливості впливу небезпечних факторів пожежі та емоційних процесів при роботі газодимозахисників, виходячи з особливостей їх діяльності в непридатному для дихання середовищі, на зміну у них психічного стану до появи фрустрації.

Виклад основного матеріалу. Газодимозахисна служба – спеціальна і єдина служба в гарнізонах та підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (ОРС ЦЗ) МНС України, яка організовується з метою проведення оперативних дій в непридатному для дихання середовищі. Згідно з настановою з організації ГДЗС в підрозділах ОРС ЦЗ МНС України, основною метою газодимозахисників є проведення розвідки під час гасіння пожеж, ліквідації НС та їх наслідків, рятування людей і евакуювання матеріальних цінностей у загазованих і задимлених середовищах.

Газодимозахисниками є особи рядового і начальницького складу пожежно-рятувальних, аварійно-рятувальних підрозділів і органів управління, які пройшли необхідну (в тому числі психологічну) підготовку, мають відповідний допуск до роботи у засобах індивідуального захисту органів дихання

(ЗІЗОД) та за станом здоров'я можуть виконувати завдання щодо рятування людей, проведення розвідки, евакуювання матеріальних цінностей, гасіння пожеж, проведення аварійно-рятувальних робіт, ліквідації НС та їх наслідків у загазованих і задимлених середовищах.

Кожен газодимозахисник безпосередньо відповідає за точне і своєчасне виконання отриманих наказів та завдань, зобов'язаний вміти надавати першу невідкладну медичну допомогу постраждалим, бути у постійній фізичній і психологічній готовності до роботи у загазованих та задимлених середовищах, використовуючи ЗІЗОД. При рятуванні людей на пожежах, НС проявляти стійкість, рішучість і самовідданість, постійно спостерігати за поведінкою будівельних конструкцій, при погіршенні самопочуття під час роботи в ЗІЗОД негайно про це доповісти командирі ланки ГДЗС і діяти за його командою.

Для виконання робіт і проведення розвідки у приміщеннях, які задимлені або загазовані в результаті пожежі (НС), ланка ГДЗС повинна мати мінімум необхідного оснащення, а саме: гнучкий трос (зв'язка); засоби пожежогасіння (рукавна лінія з пожежним стволом); засоби рятування і саморятування (рятувальна мотузка); пожежний лом легкий; засоби зв'язку (мобільна радіостанція); засоби освітлення (індивідуальний ліхтар на кожного газодимозахисника і груповий ліхтар на ланку ГДЗС).

При розвідці, рятуванні людей, гасінні пожежі або ліквідації аварії, НС та їх наслідків ланка ГДЗС повинна діяти відповідно до вимог чинних керівних документів з урахуванням обставин, що складаються. Головним завданням ланки ГДЗС, що прибула до місця пожежі, НС, є встановлення наявності людей у задимлених і загазованих середовищах (приміщеннях) і організація їх порятунку.

Дії газодимозахисників повинні бути рішучими і впевненими, команди керівників голосними і спокійними. Ініціатива в організації рятувальних робіт постійно повинна знаходитись у газодимозахисників, а не у тих, кого рятують. Крім цього, газодимозахисники можуть залучатися до проведення спеціальних аварійно-рятувальних робіт, пов'язаних з викидом небезпечних хімічних речовин та роботою в обмежених (замкнених) просторах.

Термін та якість виконання завдань в екстремальних умовах залежить від психологічних та фізичних якостей газодимозахисників, що суттєво впливає на якість та час ліквідації надзвичайної ситуації, параметри та масштаби її розвитку.

Основні фактори, що визначають особливості діяльності газодимозахисників в непридатному для дихання середовищі:

- загроза життю та здоров'ю, яка обумовлена обрушенням конструкцій, вибухами, отруєнням продуктами горіння, ураженням електричним струмом, роботою на висоті, викидом полум'я і розпалених газів, висока температура, вологість, задимленість, гранична видимість, шум, ультра- й інфразвук, значні перепади температур, висока концентрація СО та СО₂, токсичних продуктів згоряння пластмас;
- психологічні фактори: необхідність концентрації уваги, швидкості і правильності прийняття рішень за дефіциту часу та інформації, висока відпо-

відальність кожного за відносною самостійності дій, емоції негативного характеру, які пов'язані з винесенням обгорілих та загиблих;

- фактор високих фізичних навантажень, пов'язаний з роботою по рятуванню людей, матеріальних цінностей, розбиранням конструкцій та обладнання, роботою з пожежно-технічним обладнанням та обладнанням на фоні необхідності використання ергономічно-недосконалих засобів індивідуального захисту; груповий характер діяльності (в непридатному для дихання середовищі газодимозахисники працюють тільки у складі відділення, ланки).

Екстремальні умови діяльності, з якими стикається особовий склад газодимозахисників ОРС ЦЗ МНС України, з психологічної точки зору, характеризується сильними психотравмуючими чинниками. Розглянемо можливий вплив головних небезпечних факторів пожежі на фізичний та, як наслідок, на психологічний стан газодимозахисників в непридатному для дихання середовищі.

Джерела психічної травматизації й безпосередні стресори, що впливають на психіку особового складу і здоров'я, можуть бути найрізноманітніші. Найбільш характерні і часто зустрічаються стрес-фактори при виконанні газодимозахисниками свого професійного обов'язку наступні:

1. Висока температура навколишнього середовища. Це специфічний стрес-фактор, який після короткочасного посилення збуджувального процесу викликає пригнічення кори головного мозку, порушення рівноваги між збудженням і гальмуванням, ослаблення самого гальмівного процесу, порушення рухових актів, дискоординація і т. д.

Напружена фізична робота, пов'язана з теплоутворенням в організмі при високій температурі навколишнього середовища, що поєднується зі значною вологістю повітря, ставить організм газодимозахисника в надзвичайно важкі умови. Найчастіше такий мікроклімат створюється при гасінні пожеж у підвалах, підземних галереях, газопровідних і кабельних комунікаціях.

В період роботи в цих умовах погіршується самопочуття, з'являються головний біль, запаморочення, «круги» перед очима, стукіт у скронях, відчуття жару і задухи, слабкості, небажання рухатися, підвищується температура тіла і т.д.

В умовах оперативної діяльності газодимозахисників дуже часто, а особливо в зимовий період, особовий склад ланок піддається різкому чергуванню впливу то високої, то низької температури. Газодимозахисники, котрі повертаються з пожежі в зимовий час, часом бувають настільки промокшими, що виявляються не в змозі зняти з себе замерзлий одяг. В результаті чого з'являються функціональні порушення організму, які ведуть до виникнення різних захворювань.

2. Висока щільність диму є другим найбільш поширеним стрес-фактором у оперативній діяльності газодимозахисників, негативний вплив якого в першу чергу здійснюється на органи чуття. Висока щільність диму обмежує видимість і дії газодимозахисників. Дим викликає сильне подразнення слизової оболонки очей і носоглотки, викликає кашель, задишку, призводить до порушення у особового складу ланок ГДЗС функції дихання і втрати працездатності. Вдихання на пожежі диму з оксидом вуглецю погіршує стан здоров'я, особливо у осіб, схильних до серцевих захворювань. При робо-

ті в задимленій зоні газодимозахисники найчастіше втрачають орієнтування. Є випадки, коли вони втративши орієнтування, гинуть.

3. Вплив шуму. З практики гасіння пожеж на промислових об'єктах відмічено, що всілякі шуми – досить поширене явище. Шум на одних пожежних мало впливає, в інших же призводить до виникнення неприємних відчуттів: страху, тривоги, неспокою, пригніченості, нездужання. Шум утрудняє мовний обмін, призводить до спотворення наказів, розпоряджень і інформації, що надходить. В умовах шуму зменшується зосередження уваги, знижується розумова здатність особового складу. Під впливом шуму збільшується час реакції на різні сигнали.

Таким чином, шум діє на психіку газодимозахисників негативно, як стрес-фактор, що позначається не тільки на успішності оперативної діяльності, але і на стан здоров'я.

Існує прямий зв'язок між ступенем втрати слуху і стажем роботи в ОРС ЦЗ: після 20 років служби втрачається до 30% слуху, а після 25 років – до 60%. При високому рівні шуму дії газодимозахисників набувають характеру автоматичних, з'являється відчуття вібрації внутрішніх органів, діафрагми; при шумі понад 140 дБ людина може загинути [3].

4. Дія обмеженого простору. Відомо, що виконувати оперативне завдання особовому складу газодимозахисників доводиться в обмеженому просторі (тунелях, підземних галереях, кабельних комунікаціях і т. д.). Обмежений простір викликає труднощі не тільки фізичного порядку (такі як зміна звичного способу дій, робочої пози просування поповзом, робота лежачи і т.д.), але і психічного. У період оперативної роботи в цих умовах у газодимозахисників спостерігається особистісна орієнтація на свій власний стан, що призводить до значного зниження працездатності, а іноді і до відмови від виконання оперативного завдання.

5. Небезпека отруєння отруйними хімічними речовинами. Отруєння парами і газами, що виділяються в період гасіння пожежі, має реальну основу. З розвитком хімічної промисловості, і особливо виробництва пластмас, зростає небезпека дії токсичних продуктів на організм газодимозахисників. Потрібно відзначити, що реакція особового складу газодимозахисників на різні концентрації в повітрі токсичних речовин є суто суб'єктивною. При отруєнні окисом вуглецю, насамперед, страждає вища нервова діяльність, що виражається в порушенні процесів гальмування: настає загальна слабкість, серцебиття, сплутаність свідомості і психічне збудження, порушення ритму і глибини дихання, втрата свідомості. При гострих отруєннях: м'язова дискоординація, психічна дезорієнтація, глибока втрата свідомості; після втрати свідомості з'являються судоми, пінисте виділення слини, розширення зіниць, прикушення язика, відзначається прискорений слабкий пульс, часте дихання. Після отруєння чадним газом середнього та важкого ступенів спостерігається ураження нервової системи: розлад пам'яті, уваги, галюцинаторне збудження, функціональні неврози, паралічі, тремор, пітливість, міокардіопатія. Всі ці ознаки отруєння відомі газодимозахисникам, не зважаючи на те, що вони працюють в ЗІЗОД, і мають місце майже на кожній пожежі.

7. Вплив стану постраждалих людей на психіку газодимозахисника. Велика кількість постраждалих людей буває в результаті катастроф, аварій та

пожеж на промислових підприємствах, в будівлях з масовим перебуванням людей: театрах, кінотеатрах, готелях і т. д. Паніка та нерозсудливі дії, крики, плач людей що знаходяться в небезпеці, не лише заважають роботі підрозділів, а й психологічно тиснуть на рятувальників, створюють напруження.

До прибуття пожежного підрозділу на місце катастроф відкривається гнітюча картина, викликана наслідками вибуху: руйнування конструкцій будівель, рухомого складу, крики постраждалих про допомогу, стогони вмираючих людей, обгорілі і розчленовані тіла загиблих. Все це, безсумнівно, впливає на психічний стан особового складу ланок ГДЗС, які першими йдуть в задимлене середовище для проведення розвідки.

Робота в ЗІЗОД призводить до швидкої втоми і потребує вироблення звички та спеціальних навиків. Довге перебування тіла рятувальника в одному положенні, великі фізичні та психологічні навантаження, тривала робота високого ступеня важкості можуть призвести до втрати працездатності.

Якщо кожен з факторів суттєво впливає на рятувальника, можна уявити, до чого призведе вплив цих факторів в комплексі. Таким чином, можна з упевненістю сказати, що НС, з якими стикаються газодимозахисники, створюють реальну загрозу для їх життя, фізичного і психічного здоров'я. У той же час у сучасних джерелах інформації практично відсутні дослідження фрустрації в особистій і професійній адаптації газодимозахисників МНС України. Відсутні сучасні тренінгові технології подолання фрустрації в адаптації газодимозахисників.

Висновки. У статті розглянуто історичний аспект вивчення питання фрустрації. Вказано на те, що небезпечні фактори пожежі, які супроводжують газодимозахисників в процесі їх діяльності, створюють об'єктивно непереборні труднощі, що безпосередньо впливають на появу деякого психічного стану, що виражається в характерних особливостях переживань і поведінки, які виникають на шляху до досягнення мети або вирішення завдання.

В умовах наявності сильної мотивації газодимозахисників до досягнення мети (виконання основного оперативного завдання) та наявності перепон, що заважають її досягненню (небезпечні фактори пожежі, особливості діяльності газодимозахисників в непридатному для дихання середовищі), проявляється стан дезорганізації свідомості та переживання в поведінці особистості, виникає психічний стан фрустрації. Це, безумовно, призводить до зниження ефективності в оперативній діяльності, а іноді і до відмови виконання основного оперативного завдання деякими газодимозахисниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василюк Ф. Е. Психология переживания : анализ преодоления критических ситуаций / Ф. Е. Василюк. – М. : МГУ, 1984. – 200 с.
2. Ильин Е. П. Мотивация и мотив / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2003. – 760с.
3. Кошкарров В. С. Влияние стресс-факторов на психику пожарных / В.С. Кошкарров, А. В. Трошунин // Актуальные вопросы современной психологии: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Челябинск, март 2011 г.). – Челябинск : Два комсомольца, 2011. – С. 53–55.

4. Кузьмина Е.И. Исследование детерминант свободы-несвободы от фрустрации // Вопросы психологии. – 1997. – № 4 – С. 86–94.
5. Левитов Н. Д. Фрустрация как один из видов психических состояний / Н. Д. Левитов // Вопросы психологии. – 1967. – № 6. – С. 118–229.
6. Марьин М. И. Медико-психологические проблемы профессиональной деятельности пожарных / М. И. Марьин, Е. А. Мешалкин. – М. : ВНИИ-ПО МВД России, 1997. – С. 523–524.
7. Мкртчян М. А. Проблема фрустрации и защитные механизмы личности: автореф. дисс. ... канд. психол. наук / Мкртчян М.А. – Ереван, 1975. – 22 с.
8. Наказ МНС України № 1342 від 16.12.2011 «Про затвердження Настанови з організації газодимозахисної служби в підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України». – Режим доступу [<http://news.yurist-online.com/laws/46775/>]
9. Наказ МНС України №575 від 13.03.2012 «Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту». – Режим доступу [<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0835-12>]
10. Rosenzweig, S. Aggressive behavior and the Rosenzweig picture frustration study / Rosenzweig S. – New York : Praeger, 1978. – 164 p.
11. Dollard, J. Frustration and aggression / Dollard J., Doob L., Miller N., Mowrer O., Sears R. – New Haven, CT : Yale University Press, 1939.– 210 p.

Рецензенти: д. психол. н. Землянська О.В., к. психол. н. Приходько Д.П.

УДК 159.98:167

Попов В.М., інспектор відділу виховної та соціально-гуманітарної роботи НУЦЗУ

ВИВЧЕНА БЕЗПОРАДНОСТІ ЯК ДЕСТРУКЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ

У статті наведено аналіз різних підходів до визначення виученої безпорадності, розкриваються основні методологічні положення, принципи і механізми прояву виученої безпорадності.

Ключові слова: професійна діяльність, виучена безпорадність, психологічний тренінг, мотивація, емоційний стан.

В статье представлен анализ разных подходов к определению выученной беспомощности, раскрываются основные методологические положения, принципы и механизмы проявления выученной беспомощности.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, выученная беспомощность, психологический тренинг, мотивация, эмоциональное состояние.

Постановка проблеми. Термін «деструкції» досить широко поширений в різних наукових областях. У медицині він розглядається з точки зору порушень в процесі функціонування якого органу, в соціології мова йде про руйнівні тенденції в суспільстві, про знищення його соціальної структури, в